

เจ้าของ
ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่ปรึกษา
ศาสตราจารย์ ดร. วิทย์ วิสุทธิวิทย์
ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน
รองศาสตราจารย์ ดร. สุนทร ฌ. รังมี
รองศาสตราจารย์ ดร. มารศ คามไธ
บรรณาธิการ
รองศาสตราจารย์ ดร. สมภกร พรหมทา
กองบรรณาธิการ
รองศาสตราจารย์ ดร. ชูวรรณา สถาอานันท์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประทุม อังอุรโรหิต
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์
ดร. ชาญพรรณ บุญอรุณ
ฝ่ายสมาชิก
อรุรรณ สะหาบ
สังเวียน พู่เพ็ญ
สำนักงาน ชั้น ๑๓ อาคารบรมราชอนุสรณ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
รหัสไปรษณีย์ ๑๐๓๓๐ โทรศัพท์ ๒๑๔๙๖๖๕๔

การส่งข้อเขียน
กองบรรณาธิการยินดีรับพิจารณาข้อเขียน
ทางวิชาการเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น บทความ
บทความวิจัย รายงานผลการวิจัย บทวิจารณ์
หนังสือ หรือบทวิจารณ์ข้อเขียนที่เคยตีพิมพ์ใน
วารสารพุทธศาสนศึกษา จากนักวิชาการและ
บุคคลภายนอกมหาวิทยาลัย ผู้สนใจส่งข้อเขียน
กรุณาส่งสำเนาข้อเขียนนั้น ๒ ชุด
พร้อมแผ่นคีย์บอร์ด (ถ้ามี) ถึงบรรณาธิการ

อัตราค่าสมาชิก
๑ ปี ๓ ฉบับ ๖๐ บาท
๒ ปี ๖ ฉบับ ๑๒๐ บาท
๕ ปี ๑๕ ฉบับ ๓๐๐ บาท
สมัครเป็นสมาชิกติดต่อ ดร. ประทุม อังอุรโรหิต
สำนักงานวารสารพุทธศาสนศึกษา ชั้น ๑๓
อาคารบรมราชอนุสรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๓๐
ณ เขตตั้งจ่ายไปรษณีย์จุฬาลงกรณ์
จำหน่ายปลีก เล่มละ ๒๐ บาท
ที่ศูนย์พุทธศาสนศึกษา คามที่อยู่ข้างบน
พิมพ์ที่โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

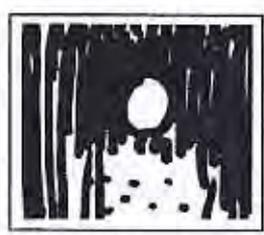
วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารรายสี่เดือนของศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ISSN 0858 ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๕๔

จากบรรณาธิการ

สังคมไทยเรียนรู้อะไรจากกรณีสันตือโศก

วารสารพุทธศาสนศึกษาฉบับนี้ลงรายงานผลการวิจัยเกี่ยวกับสำนักสันตือโศกเพียงเรื่องเดียวโดยเฉพาะ ซึ่งที่ผ่านมาเราก็เคยทำเช่นนั้น (ผมหมายถึงการลงพิมพ์งานวิจัยขนาดยาวเพียงเรื่องเดียวทั้งเล่ม) ท่านอาจารย์ภัทรพรผู้ทำงานวิจัยชิ้นนี้เป็นผู้ที่เรียนมาทางด้านศาสนศึกษาอย่างอเมริกา ที่เน้นการศึกษาศาสนาในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ในทำนองที่นักสังคมวิทยาหรือนักมานุษยวิทยากระทำกัน อาจารย์จึงเป็นผู้มีคุณสมบัติทางวิชาการที่เหมาะสมจะทำงานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งผลงานตามที่ตีพิมพ์ให้อ่านกันดังจะเห็นต่อไปนี้จะป็นสิ่งยืนยันเรื่องที่ผมกล่าวมานั้นได้เป็นอย่างดี งานวิจัยเรื่องนี้ ได้รับทุนสนับสนุนจากศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สิ่งที่ศูนย์พุทธศาสนศึกษาต้องการเห็นจากงานวิจัยเรื่องนี้เมื่อแรกที่เราก็คิดเรื่องและติดต่อทาบทามท่านอาจารย์ภัทรพรว่าจะพอกรุณาเรียบเรียงทำวิจัยได้หรือไม่ก็คือ สำนักสันตือโศกเป็นสำนักทางพุทธศาสนาที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองทั้งในด้านความคิด การศึกษาพุทธธรรม และการปฏิบัติตนตามพุทธธรรมอย่างที่ท่านตีความแล้วนั้นชนิดที่เป็นตัวของตัวเอง ไม่ประนีประนอมกับหลายเรื่อง และความเป็นตัวของตัวของตัวเองนั้นบางทีก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับคณะสงฆ์เดิมที่มีแนวคิด การปฏิบัติ และการเข้าใจพุทธธรรมตามแนวจารีตที่ยึดถือกันมานานในสังคมไทย สำนักสันตือโศกมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ การศึกษาพุทธศาสนาในสังคมไทยสมัยใหม่ที่กระทำโดยนักวิชาการด้านศาสนศึกษาชาวต่างประเทศนั้นแทบจะไม่มีใครที่ไม่พูดถึง

สำนักสันติอโศก และบางทีเมื่อมีการสัมมนาเกี่ยวกับสถานการณ์พุทธศาสนาในเมืองไทยในต่างประเทศนั้น ก็มีหลายครั้งที่สิ่งที่เกิดกับสำนักสันติอโศก (อันได้แก่การถูกบังคับให้สละเพศภิกษุ อันเนื่องมาจากคำสั่งศาล) ก็มีผู้เสนอความเห็นในทำนองว่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าความใจกว้างในเรื่องของศาสนาในสังคมไทยนั้นไม่ได้มีมากอย่างที่เรามักจะพูดกันนักออก

เนื้อหาของงานวิจัยที่ท่านผู้อ่านจะได้อ่านต่อไป มีหลายตอนที่ท่านอาจารย์ผู้ทำวิจัยได้พยายามที่จะเสนอความเห็นของท่านว่าเราควรจะไปใส่ใจสำนักสันติอโศกอย่างไร ผมในฐานะบรรณาธิการมีความเห็นส่วนตัวบางเรื่องที่ยอมรับว่าท่านอาจารย์ผู้ทำวิจัย จึงใคร่ขอใช้เนื้อที่ของบรรณาธิการเพื่อการนี้ อย่างน้อยก็คงช่วยให้ท่านผู้อ่านได้มีมุมมองที่หลากหลายออกไป สำนักสันติอโศกตามความรู้สึกของผมนั้น ควรได้รับการพิจารณาว่าเป็นสมบัติของสังคมไทย ความคิดเห็นที่แตกต่างกันแม้จะชนิดสุดขั้วก็ไม่ควรถูกใช้เพื่อบอกว่าแนวคิดใดไม่สมควรถูกนับว่าเป็นสมบัติของ

สังคม ความคิดเห็นที่ผมจะเสนอต่อไปนี้กระทำบนพื้นฐานความรู้สึกที่ว่ามัน

สิ่งแรกที่สุดที่ผมคิดว่าเป็นผลงานของชาวอโศกที่ได้กระทำต่อพุทธธรรมอย่างหาไม่พบในสำนักความคิดทางพุทธศาสนาอย่างเดรวาทตลอดประวัติศาสตร์อันยาวนานของเดรวาทเองก็คือ การทำให้พุทธศาสนามีพลังทางสังคมขึ้นมาอย่างน่าประหลาด พุทธศาสนาสายมหายานนั้นต่างจากสายเดรวาทตรงที่เกี่ยวข้องกับสังคมมาแต่ไหนแต่ไร พระโพธิสัตว์อันเป็นบุคคลในอุดมคติของมหายานนั้นคือบุคคลที่ยินดีจะคิดถึงเรื่องของคนทีหลังเรื่องของคนอื่น ประวัติศาสตร์ของพระพุทธรูปสายมหายานจึงเกี่ยวข้องกับสังคมในแง่ของความพยายามที่จะประยุกต์หลักพุทธธรรมให้มีพลังในทางสังคมไปพร้อมๆกับการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น หรือความสว่างไสวทางปัญญาเฉพาะตนเองอันเป็นหัวใจดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา นิภายเดรวาทของเรานั้นเน้นความหลุดพ้นเฉพาะบุคคล(ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมดั้งเดิมที่ปรากฏในพระสูตรต่างๆ) ทำให้ไม่มีจารีตของการประยุกต์คำสอนทางศาสนาเพื่อให้เป็นพลังทางศีลธรรมในสังคม ซึ่งจุดนี้ผมไม่คิดว่าเป็นปัญหาอะไร เพราะจุดยืนของเดรวาทเราคือหน่วยย่อยสุดของสังคมอันได้แก่ปัจเจกบุคคล เป็นความจริงที่ไม่มีใครปฏิเสธได้ที่ว่า หากคนแต่ละคนในสังคมเป็นคนดีเสียแล้ว สังคมโดยรวมก็จะพลอยดีไปด้วย คนดีจำนวนมากๆทำให้ระบบต่างๆในสังคมดีขึ้นมาเอง เดรวาทเราเชื่ออย่างนั้น และความเชื่อนี้ผมคิดว่ามีเหตุผลรองรับ

จะอย่างไรก็ตาม การแยกกันเป็นคนดีนั้นยากกว่าการเป็นคนดีไปพร้อมๆกัน ความคิดอย่างหลังนี้เป็นของฝ่ายมหายาน ขงจื้อเองก็เคยกล่าวเอาไว้ว่าการเป็นคนดีนอกสังคมนั้นยากเย็นหรือเป็นไปได้เลย ทั้งมหายานและขงจื้อกำลังพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า "พลังของวัฒนธรรม" วัฒนธรรมนั้นจะเกิดเมื่อคนจำนวนมากมารวมกันทำกิจกรรมในทางสร้างสรรค์ มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรมขึ้นและวัฒนธรรมนั้นก็กลายมาเป็นพลังหลอมมนุษย์ให้เป็นอย่างใดอย่างหนึ่งที่วัฒนธรรมนั้นๆเป็นว่าเป็นของดี พุทธศาสนาในทางเถรวาทและนิกายวัชรยานอย่างทิเบตนั้นเป็นตัวอย่างที่ดีของพระพุทธศาสนาที่ใช้พลังทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาคนให้เป็นคนดี ผู้ที่เคยอ่านหนังสือเรื่อง "เซนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น" ของ ดร. ชูสุกิยามะจะทราบดีว่าในทัศนะของท่านผู้เขียนนั้นประเทศญี่ปุ่นได้รับประโยชน์มากมายมหาศาลในทางวัฒนธรรมอย่างไรจากพระพุทธศาสนาในเถรวาท สำหรับประเทศทิเบตนั้นยิ่งชัดเจน ประเทศนี้แทบจะพูดได้ว่าอะไรๆก็เป็นเรื่องทางพุทธศาสนาไปเสียหมด แม้ผู้นำประเทศก็เป็นพระสงฆ์

สังคมไทยมีประวัติศาสตร์ทางอารยธรรมที่สั้นเมื่อเทียบกับจีนและอินเดีย ความไม่มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่หยั่งรากลึกนี้ได้รับการชดเชยอย่างมากจากพระพุทธศาสนา ซึ่งแม้จะเป็นของที่มาจากอินเดีย แต่เมื่อมาอยู่ในสังคมไทยแล้วก็ได้รับการปรับเปลี่ยนจนกลายเป็นของไทยที่กลมกลืนกับสังคมไทยและความนึกคิดของคนไทยอย่างน่าประหลาด พระพุทธเจ้าที่คนไทยกราบไหว้นั้นเราไม่รู้สีกว่าท่านเป็นชาวอินเดีย มีลือตัวอย่างของการที่พระพุทธศาสนาอย่างอินเดียได้ถูกปรับจนกลายเป็นของไทยอย่างสนิท แม้จารีตอย่างเดรวาทจะไม่นับให้วัดเกี่ยวข้องกับบ้าน ในเรื่องที่เกิดขึ้นไปกว่าการปฏิบัติธรรมเพื่อฟื้นฟูทุกซ์ แต่วัดในสังคมไทยได้ทำอะไรมากมายเกินไปกว่านั้น ในแง่นี้จะเห็นได้ว่าในความเป็นจริงพระพุทธศาสนาอย่างเดรวาทในสังคมไทยก็ไม่ต่างไปจากมหานในญี่ปุ่นหรือทิเบตมากนัก จะต่างกันบ้างก็ตรงที่พระสงฆ์ในสังคมไทยสังวรระวังในเรื่องพระวินัยมากกว่าทำให้บทบาทของท่านจำกัด ไม่สามารถทำหลายเรื่องที่พระผ่านมหานท่านกระทำ

แม้ว่าในแง่ประวัติศาสตร์ความเป็นมา พุทธศาสนาในสังคมไทยโดยคณะสงฆ์ไทยจะเกี่ยวข้องกับสังคมในระดับหนึ่ง แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อสังคมไทยก้าวเข้าสู่ความทันสมัย บทบาทที่เคยมีมาในอดีตของสถาบันสงฆ์นั้นก็เริ่มมีที่ท่าว่าจะถอยๆลดน้อยลงตามลำดับ กล่าวอย่างเป็นรูปธรรมก็คือในสังคมเมืองอย่างเช่นกรุงเทพ แม้จะมีวัดจำนวนมาก แต่บทบาทของวัดต่อผู้คนในเมืองใหญ่ก็เทียบไม่ได้กับบทบาทของวัดในต่างจังหวัด สังคมเมืองนั้นเป็นสังคมที่คนจำนวนหนึ่งเป็นคนมีการศึกษาแบบฝรั่ง คิดและใช้ชีวิตแบบฝรั่ง และความคิดแบบฝรั่งที่เป็นแม่แบบหลักของคนในสังคมเมืองก็คือแนวคิดแบบปัจเจกนิยม (individualism) ผสมผสานกับแนวคิดแบบบริโภคนิยม (consumerism) แนวคิดเหล่านี้ในแง่หนึ่งผมเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดูเหมือนกันดังตามาจากการมีสังคมเมืองที่ซับซ้อนและมีคนจำนวนหนึ่งที่มีการศึกษามีอาชีพที่มั่นคง และสามารถหาเงินมาจับจ่ายในชีวิตได้ง่ายๆ สภาพสังคมตามที่กล่าวมานี้แตกต่างไปจากสังคมชนบทที่ผู้คนถูกผูกมัดเข้าหากันด้วยวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการกำหนดวัฒนธรรมที่ว่านั้น เมื่อสังคมเมืองต่างไปจากสังคมชนบท สิ่งที่เมืองขาดไปก็คือการมีพลังทางวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากศาสนา เขาชนในเมืองอาจมีการศึกษาคิดว่าเด็กบ้านนอก แต่สิ่งที่พวกเขาไม่มีเหมือนเด็กบ้านนอกก็คือรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตน เมื่อปราศจากรากเหง้า เราก็พอจะจินตนาการออกว่าสังคมเช่นนี้เป็นสังคมที่น่าเป็นห่วง ขงจื้อเองก็เคยกล่าวว่าสังคมที่ปราศจากกองทัพก็อยู่ได้ เศรษฐกิจไม่คืนก็พออยู่ได้ แต่ถ้าเมื่อใดผู้คนไม่มีความเชื่อมั่นในชาติพันธุ์ของตน ไม่มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่จะให้ได้ภาคภูมิใจเมื่ออยู่ในประชาคมโลกที่ผู้คนต่างก็ล้วนแต่มีเอกลักษณ์ของตน เมื่อนั้นชาติจะอยู่ไม่ได้

ช่องว่างระหว่างพุทธศาสนากับสังคมเมืองเป็นสิ่งที่นักวิชาการทางด้านพุทธศาสนาในบ้านเราจำนวนหนึ่งตระหนักดีว่าเป็นเรื่องที่คณะสงฆ์ควรให้ความสนใจ จะอย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เกิดในคณะสงฆ์อย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งเรื่องนี้อาจศึกษาได้จากประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในสังคมไทยเอง ความเชื่อเช่นนี้ทำให้ชาวพุทธจำนวนหนึ่งที่ต้องการจัดช่องว่างที่กล่าวมาข้างต้นต้องนำเสนอแนวคิดและรูปแบบกระบวนการทางพุทธศาสนาที่แหวกออกมานอกกรอบจารีตของคณะสงฆ์ *สำนักสันติโศก* และ *สำนักธรรมกาย* นั้นคิดและปฏิบัติต่างกันอย่างเห็นได้ชัด แต่ทั้งสองสำนักนี้ผมคิดว่าเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความพยายามโดยชาวพุทธที่จะทำให้พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับคนเมืองอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งสองสำนักนี้เหมือนกันอย่างหนึ่งคือสามารถทำให้พระพุทธศาสนา กลายมาเป็นพลัง

ทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะต่างกันก็ตรงที่แนวทางการทำให้พระพุทธรูปเป็นพลังทางสังคมที่นำเสนอออกมานั้นต่างกัน เพราะท่านเจ้าสำนักศึกษาพุทธธรรมต่างกันและมีแนวคิดพื้นฐานบางอย่างเกี่ยวกับความหมายของการเผยแผ่พระพุทธรูปที่ไม่เหมือนกันเท่านั้นเอง

ชุมชนโศกนั้นวางอยู่บนพื้นฐานของหลักคิดที่ว่าจริยธรรมต้องแสดงออกในรูปของการจัดรูปแบบชุมชนอย่างที่จะเอื้อให้จริยธรรมเป็นไปได้ จริยธรรมไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่อย่างลอยๆ โดยไม่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม เรื่องนี้ทำให้ผมคิดถึงคำสอนข้อหนึ่งในมงคลสูตรที่ว่าด้วยการอยู่ในสังคมที่เหมาะสม (ปฏิรูปเทสวาโส) จะอย่างไรก็ตาม การศึกษาว่าสังคมเช่นไครน่าจะเป็นสังคมที่ “เหมาะสม” ตามหลักพุทธธรรมน่าจะมีได้หลายแบบ ชาวโศกเลือกที่จะศึกษาอย่างที่เราเห็น คือศึกษาว่าสังคมชาวพุทธต้องเป็นสังคมที่อย่างน้อยที่สุดต้องพึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ แม้จะไม่ทั้งหมด แต่ก็สามารถพึ่งพาตนเองได้เป็นส่วนใหญ่ ทำไมจริยธรรมจึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจในทัศนะ

ของชาวโศก จุดนี้ผมคิดว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจ และสำหรับผมจุดนี้เองที่ทำให้ชาวโศกแตกต่างจากสำนักพุทธอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นคณะสงฆ์แนวจารีต หรือคณะสงฆ์แนวใหม่อย่างเช่นสำนักธรรมกาย จะมีใกล้เคียงก็เห็นจะเป็นสำนักท่านพุทธทาส แต่ท่านพุทธทาสก็มีได้สร้างชุมชนในอุดมคติอย่างที่ชาวโศกทำ แม้ท่านจะเห็นว่าเศรษฐกิจกับพุทธจริยธรรมเกี่ยวข้องกันมากก็ตาม

มีคนอ้างแนวคิดของนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสท่านหนึ่งคือ Max Weber บ่อยๆว่าศาสนามีผลต่อแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ ผมจำได้ว่าเมื่อราวสองปีก่อนศูนย์พุทธศาสน์ศึกษาเราจัดสัมมนาที่ต่างจังหวัดว่าด้วยแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ของพุทธศาสนา และมีผู้กล่าวในที่สัมมนานั้นว่าทำไมเราไม่คิดในทางกลับกันบ้างว่าเศรษฐศาสตร์ก็อาจมีผลต่อแนวคิดทางศาสนาได้ ผมคิดถึงเรื่องนี้ขึ้นมาได้เมื่อมาพิจารณาสิ่งที่เกิดกับสำนักสันติโศก แนวคิดเรื่องเศรษฐศาสตร์แบบพึ่งพาตนเองได้ที่สำนักสันติโศกนำมาเป็นแบบหลักในการจัดการชุมชนของตนเองนั้นอาจกล่าวได้ว่าไม่ใช่ลักษณะเฉพาะของเศรษฐศาสตร์แบบพุทธ ข้อนี้ผมหมายความว่ารูปแบบเศรษฐศาสตร์แบบนี้สามารถมีได้ในศาสนาอื่นเช่นศาสนาคริสต์ อิสลาม ฮินดู ยิ่งถ้าหากเรายอมรับว่าศาสนาทุกศาสนาในโลกมีแนวโน้มที่จะปฏิเสธการสะสมความมั่งคั่ง (ยกเว้นศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ความเข้าใจของ Weber) รูปแบบเศรษฐศาสตร์แบบนี้เน้นการพึ่งพาตนเอง กินอยู่แต่พอเหมาะ และทำสาธารณประโยชน์ให้น้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นได้นั้น น่าจะเป็น “ของกลาง” สำหรับศาสนาแทบจะทุกศาสนา

พิจารณาจากแง่นี้ รูปแบบเศรษฐกิจแบบ “พอเพียง” (ตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดคำเรียก) จึงเป็นรูปแบบทางเศรษฐกิจอันหนึ่งที่ดำรงอยู่ (อย่างน้อยก็ในแง่ที่เป็นปรัชญาหรือทฤษฎี) ด้วยตัวเอง แล้ววันหนึ่งชาวโศกก็เรียนรู้ว่าแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์อันนี้เหมาะจะเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปการปฏิบัติตามหลักพุทธจริยธรรม ก็เลยเอามาใช้ จากจุดนี้ก็จะเห็นว่าไม่ใช่พุทธศาสนาที่กำหนดแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ แต่แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กำหนดการนำเสนอรูปแบบชุมชนพุทธต่างหาก

จะอย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการทางด้านพุทธศาสนาจำนวนไม่น้อยที่เห็นว่า แม้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบพอเพียงจะไม่เกี่ยวข้องกันกับพุทธศาสนาโดยตรง แต่เราก็สามารถวิเคราะห์หลักธรรมพื้นฐานในพุทธศาสนาจำนวนหนึ่งแล้วพบว่ามีความสอดคล้องกันระหว่างพุทธธรรมกับเศรษฐศาสตร์แบบพึ่งพาตนเอง ผมเห็นด้วยกับแนวคิด

นี้ และเห็นต่อไปว่าน่าจะไม่มีศาสนาใดในโลกที่ไม่เข้ากับระบบเศรษฐศาสตร์แบบที่เน้นความสมณะสันโดษที่ว่านี้ สำหรับผมปัญหาไม่ได้อยู่ที่สายใดกันแน่ที่กำหนดอีกฝ่ายหนึ่งระหว่างพุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์แบบพอเพียงเมื่อพิจารณาสิ่งที่ชาวโศกทำสิ่งสำคัญอยู่ที่ว่า รูปแบบชุมชนอโศกนั้นมีผลเพียงใดต่อการปฏิรูปการปฏิบัติตามหลักพุทธจริยธรรมต่างหาก

ผมไม่มีข้อมูลเพียงพอที่จะประเมินความสำเร็จหรือความล้มเหลวของชาวโศก แต่งานวิจัยที่ท่านผู้อ่านจะได้อ่านกันต่อไปนี้ดูเหมือนจะประเมินผลออกมาในทางที่เป็น “บวก” ผมมีโอกาสได้สนทนากับท่านโพธิรักษ์เป็นการส่วนตัวที่ชุมชนปฐมอโศกครั้งหนึ่งเมื่อราวปีที่แล้ว วันนั้นผมอยู่ที่ชุมชนอโศกทั้งวัน ได้เห็นสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นไปภายในชุมชน ที่นั่นมีโรงเรียนสอนเด็กเอง และมีปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐศาสตร์แบบพึ่งพาตนเองสำหรับตระเตรียมเยาวชนให้เป็นผู้มีวิถีชีวิตแบบพุทธตามที่ชาวโศกเข้าใจ เด็กๆได้รับการฝึกฝนให้เรียนผ่านทางการทำงานร่วมกับผู้

อื่น การศึกษาไม่ใช่สิ่งที่แยกออกมาโคจจากชีวิต (เช่นที่เราอาจจะพบในพ่อแม่สมัยใหม่ไม่น้อยที่มักบอกลูกว่าขอให้เรียนให้ดีอย่างเดียวก็พอแล้ว งานบ้านคนรับใช้จะจัดการเอง) หากแต่เป็นชีวิต ตัวงาน และ จริยธรรมในตัวเอง

อันที่จริง ท่านพุทธทาสก็กล่าวอยู่เสมอว่า “การทำงานคือการปฏิบัติธรรมในตัวเอง” ท่านยังกล่าวกับคนที่ไปหาท่านที่สวนโมกข์เพื่อขอน้ำมนต์ว่า “เหตุที่หลังออกมาจากการทำงานเป็นน้ำมนต์ที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด” ดูเหมือนทั้งท่านพุทธทาสและท่านโพธิรักษ์จะเห็นตรงกันว่า การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาไม่ใช่การปลีกตัวออกไปจากงานเพื่อบำเพ็ญจิตภาวนา หากแต่คือการอยู่กับงาน พอใจในงาน เห็นคุณค่าของงานในแง่ที่ไม่ใช่สักแต่ว่าเป็นสิ่งที่ต้องทำอย่างฝืนความรู้สึก หากแต่เป็นสิ่งที่ต้องทำ เพราะนั่นคือความรื่นเริงและนั่นคือความหมายของชีวิต

ปัจจุบันชาวโศกยังคงดำเนินกิจกรรมทางศาสนาไปในแนวแนวทางของตนเองอย่างที่เคยทำมา แม้วานักบวชชาวโศกจะไม่ได้มีฐานะ “ทางกฎหมาย” เป็นพระสงฆ์ในพุทธศาสนาก็ตาม แต่เท่าที่ผมสังเกตจากการไปชุมชนอโศก สถานะทางกฎหมายนั้นไม่ว่าจะมีผลอะไรในทางจิตวิทยาต่อชาวโศก พวกเขาขังรู้สึกว่าเป็นบรรดาสมณะทั้งหลายที่คนเคารพกราบไหว้ในฐานะผู้นำทางจิตใจและผู้นำชุมชนนั้นยังเป็น “พระ” ในความหมายเดิม มีเพียงแค่ “ชื่อ” เท่านั้นที่เปลี่ยนไปเพราะกฎหมายบังคับ

มีผู้ตั้งความเห็นตามผมมานานมาแล้วว่า ท้ายที่สุดเมื่อศาลพิพากษาให้นักบวชชาวโศกสถานะสมณะเพศในพุทธศาสนา ไม่สามารถเรียกตนเองว่าเป็นพระภิกษุ พุทธศาสนาในสังคมไทยเราได้อะไร นอกเหนือจากการขับไล่คนจำนวนหนึ่งที่เราเห็นว่าไม่สมควรใช้นามพระภิกษุออกไปจากคณะสงฆ์ ผมไม่สามารถตอบคำถามนี้ได้ เพราะไม่แน่ใจว่าเราได้อะไร ชาวโศกวันนี้ดูจะยอมรับว่าที่ผ่านมากฎหมายไม่สามารถทำให้พวกเขาสูญเสียอะไรได้ ท่าน โพธิรักษ์ก็พูดกับผมอย่างนั้นในวันนั้น ซึ่งผมเองก็ค่อนข้างจะเห็นด้วย ไม่ว่าเราจะเรียกท่านเหล่านี้ในนามอะไร “สมณะ” “พระภิกษุ” หรืออะไรก็ตามแต่ “ชื่อ” เท่านั้นที่เปลี่ยน แต่สาระความเข้าใจว่าจะอะไรคือแก่นของการใช้ชีวิตตามหลักพุทธธรรมของท่านเหล่านี้ยังเหมือนเดิม ท่าน โพธิรักษ์ในวันนี้ดูจะสุขุมมากขึ้น และสำนักอโศกก็ยอมรับประนีประนอมในเรื่องที่ไม่ใช่หลักการสำคัญบางเรื่อง ซึ่งทั้งหมดผมเห็นว่าเป็นพัฒนาการที่ดี การปะทะกันทางความเชื่อไม่เคยมีผลดีกับใคร มีก็แต่ความเจ็บปวดจากสองฝ่าย และความเจ็บปวดเช่นนี้ผมเชื่อว่าสามารถเกิดได้แม้กับสองฝ่ายที่เป็นคนดีด้วยกันทั้งคู่ ทำอย่างไรเราจึงจะเสนองานใหม่โดยไม่ต้องปะทะกันให้เจ็บปวด นี่เป็นเรื่องที่น่าคิด ❖